

Een toerismerekening voor Bonaire (2012): een haalbaarheidsstudie

Maarten van Rossum en Eefje Lammers¹

projectnummer 300960
ENR

samenvatting
trefwoorden Toerismerekeningen, Bonaire, 2012

¹ De auteurs danken Annemieke van de Steeg, Nico Heerschap, Ronald Janssen, Henk van de Velden en Kees Vennix voor hun waardevolle input gedurende het project. Kennisgeving: De in dit rapport weergegeven opvattingen zijn die van de auteurs en komen niet noodzakelijk overeen met het beleid van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Scope van de studie	3
3. Resultaten, conclusies en aanbevelingen	3
3.1 Resultaten en conclusies	3
3.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek	5
4. Referenties	6
Annex I TSA-tabellen	7
Annex II Methodologische aanpak op hoofdlijnen	8

1. Inleiding

In opdracht van het ministerie van Economische Zaken heeft het CBS de bijdrage van het inkomend toerisme aan de economie van Bonaire gekwantificeerd. De kernvraag van deze studie is als volgt: 'hoe groot is de directe bijdrage in 2012 van het inkomend toerisme aan de economie van Bonaire?'

Op dit moment zijn er binnen het CBS wel hoeveelheidsgegevens beschikbaar over het toerisme op Bonaire, maar nog geen economische gegevens. Daarom betreft dit onderzoek dus maatwerk. Ten behoeve van het beantwoorden van deze kernvraag komt het huidige systeem van nationale rekeningen (NR) in beeld. Dit systeem geeft een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. De NR vormen een samenhangend en geïntegreerd stelsel dat de basis is voor internationaal geharmoniseerde economische statistieken. Het bruto binnenlandsproduct (bbp) wordt berekend op basis van de NR.

"De reden dat de toerismestatistieken in een eigen satelliet zijn samengebracht, is omdat de opbrengsten (en andere economisch relevante grootheden) van het toerisme niet expliciet uit de kernstructuur van de NR zijn af te leiden. Dit is weer een gevolg van het feit dat toerisme geen aparte industrie is binnen de bedrijfsindeling van de nationale rekeningen, zoals de bouwnijverheid of de horeca dat wel zijn. De achterliggende oorzaak daarvan is de geheel eigen aard van toerisme. De productie van toeristische goederen en diensten vindt plaats in veel verschillende industrieën zoals in de horeca, detailhandel en transport. De noodzakelijke statistieken moeten dus apart worden 'losgeweekt'. Te hanteren definities en concepten zijn vastgelegd in het handboek van het raamwerk van toerismerekeningen (Engelse naam "Tourism Satellite Account (TSA): Recommended Methodological Framework" (UNSD et al., 2001), afkorting TSA:RMF). Dit handboek is een gezamenlijke publicatie van een aantal internationale organisaties, namelijk de United Nations Statistical Division (UNSD), de World Tourism Organisation (UNWTO), het Statistical Office of the European Communities (Eurostat), de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) en de Europese Commissie (Van de Steeg, 2009, pag 246)". De huidige TSA bestaat uit tien tabellen. Deze zijn de resultante van overleg tussen een aantal nationale en internationale organisaties. In Annex I volgt een overzicht van al deze tabellen. Deze haalbaarheidsstudie heeft enkel en alleen betrekking op een onderdeel van tabel 6 (toeristisch toegevoegde waarde en toeristisch bruto binnenlands product) en gaat alleen over het inkomend toerisme. Welke toeristische goederen en diensten zijn meegenomen staan in Annex II.

"Toerisme bevindt zich aan de vraagzijde van de economie. Pas bij de consumptie van een goed of dienst wordt duidelijk of deze consumptie behoort tot toerisme, of niet. Pas wanneer een bezoeker, een "toerist", een dienst of goed consumeert, rekenen we het toe aan toerisme. In dit verband is de definitie van wat nu precies een bezoeker is erg belangrijk. We zullen de internationaal aanvaarde definitie aanhouden zoals die binnen het stelsel van toerismerekeningen (TSA:RMF) is opgesteld: 'Tourism comprises the activities of persons traveling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited' (TSA:RMF, p. 13). Hierbij is een bezoeker iemand die zich buiten zijn normale omgeving bevindt, en daarbuiten zijn activiteiten ontplooit. Bovendien mag het hoofddoel van het uitstapje niet een activiteit zijn die wordt betaald vanuit de plek die wordt bezocht." (Van de Steeg, 2009, pag 246)

Opgemerkt moet worden dat deze studie zich nog in de ontwikkelfase bevindt. In dit kader zijn in deze studie ook enkele aanbevelingen voor nader onderzoek vastgesteld.

In hoofdstuk twee wordt eerst uiteengezet wat de scope van het onderzoek is. In hoofdstuk 3 worden achtereenvolgens de resultaten, conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van deze studie besproken. In Annex II is op hoofdlijnen beschreven hoe het onderzoek methodologisch opgezet is.

2. Scope van de studie

Op basis van de aanbod- en gebruikstabellen (onderdeel van de nationale rekeningen (NR)) kan middels de zogenaamde 'production approach' het relevante onderdeel van de toerismerekening samengesteld gaan worden. Er wordt gebruik gemaakt van de 'production approach', omdat informatie over toeristische bestedingen (nog) niet beschikbaar is. Daarnaast worden in deze studie alleen de directe effecten van het inkomend toerisme gekwantificeerd. Indirecte effecten (zoals effect via de toeleveranciers en via de lonen (zogenaamde induced effects)) vallen dus buiten de scope van deze studie. Bovendien zijn deze lastig te kwantificeren, omdat er geen recente input-output tabel voor Bonaire is. De scope van deze studie beperkt zich verder tot het inkomend toerisme. Inkomend toerisme ('Inbound tourism') betreft het toerisme van niet-ingezetene bezoekers binnen het economische territorium van Bonaire. Binnenlands toerisme is waarschijnlijk relatief klein en moeilijk meetbaar. Zowel de recreatieve toeristen alsmede de zakelijke toeristen vallen binnen de scope van dit onderzoek. Net zoals eendaagse en meerdaagse toeristen. Activiteiten gekoppeld aan investeringen worden niet meegenomen in deze studie (bijvoorbeeld bouw van vakantiehuizen en hotels) aangezien zij geen onderdeel uitmaken van de toeristische bestedingen. Ook uitgaven aan de zorg vallen buiten de scope. Aangenomen wordt dat deze uitgaven beperkt en tevens zeer moeilijk meetbaar zijn. De variabele die in deze studie gekwantificeerd wordt betreft 'toegevoegde waarde in mln. dollar'. Het verslagjaar betreft 2012. Er wordt onderscheid gemaakt naar een aantal verschillende bedrijfstakken. Voor Bonaire is door het CBS een aanbod en gebruik tabel (AGT) voor 2012 gemaakt. Deze AGT van Bonaire is leidend voor de Toerismerekening van Bonaire en bepaalt dus de randen. Er wordt een schatting gemaakt welk deel van de relevante bedrijfstakken (zie Annex II) uit de AGT wel of niet tot toerisme gerekend kan worden. Ook zijn er cijfers beschikbaar over aantallen toeristen, het vervoersmiddel waarmee ze naar Bonaire zijn gekomen, hun overnachtingen, de gemiddelde lengte van verblijf en nationaliteit (toeristen die per vliegtuig komen) alsmede cijfers over aantallen beschikbare toeristische accommodaties en slaappleatsen.

3. Resultaten, conclusies en aanbevelingen

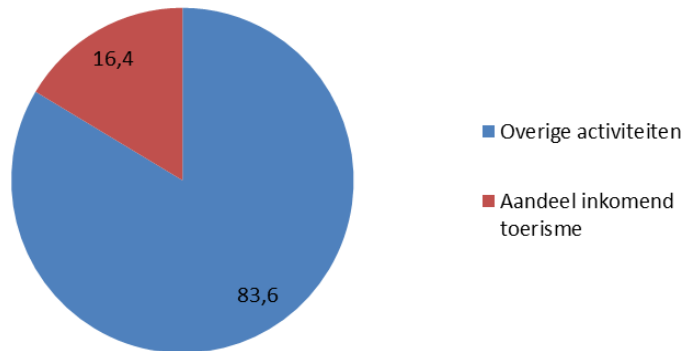
3.1 Resultaten en conclusies

De kernvraag van deze studie "hoe groot is de directe bijdrage in 2012 van het inkomend toerisme aan de economie van Bonaire?" kan beantwoord worden aan de hand van gegevens in tabel 1.

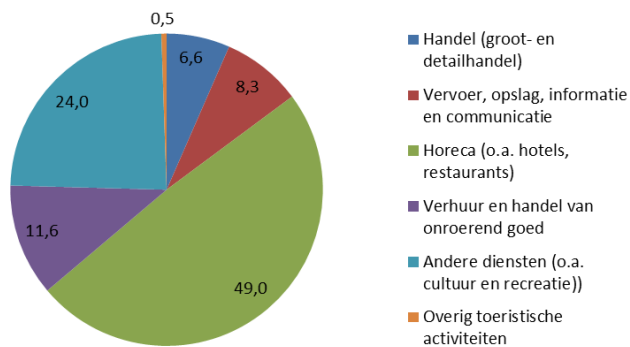
	Toegevoegde waarde totale economie mln US dollar	Inkomend toerisme toegevoegde waarde mln US dollar	Bijdrage inkomend toerisme aan het BBP %
Landbouw, bosbouw, visserij en delfstoffenwinning	29,6	0,0	0,0
Bouwnijverheid	27,6	0,0	0,0
Handel (groot- en detailhandel)	32,8	3,8	11,6
Vervoer, opslag, informatie en communicatie	36,1	4,8	13,3
Horeca (hotels, restaurants en catering)	32,5	28,4	87,5
Financiële dienstverlening	37,3	0,0	0,0
Verhuur en handel van onroerend goed	63,7	6,7	10,6
Andere zakelijke diensten	19,3	0,3	1,6
Overheid, onderwijs en gezondheidszorg	62,0	0,0	0,0
Andere diensten (o.a. cultuur en recreatie)	15,8	13,9	88,2
Totale toegevoegde waarde (basisprijzen)	356,7	58,0	16,3

Tabel 1: Bijdrage inkomend toerisme aan de economie van Bonaire (basisprijzen)

De directe bijdrage van inkomend toerisme aan het BBP van Bonaire (tegen marktprijzen) betreft 16,4 procent in 2012. De toeristische toegevoegde waarde (inkomend, in basisprijzen) was gelijk aan 16,3 procent van de totale toegevoegde waarde van Bonaire. Vooral de horeca, 'verhuur en handel in onroerend goed' en overige diensten hebben een groot aandeel in de toerismesector van Bonaire (zie figuur 1 en 2).

Figuur 1: Aandeel van inkomend toerisme in de totale economie van Bonaire

Figuur 2: Aandeel bedrijfstakken in de toerismesector van Bonaire (inkomend)

Bij het interpreteren van de cijfers moet in het achterhoofd gehouden worden dat in deze studie alleen de zogenaamde directe activiteiten zijn gekwantificeerd. Indirecte effecten (zoals effect op toeleveranciers) en 'induced effects' vallen dus buiten de scope van deze 'toerisme' studie. Indirecte effecten worden in principe nooit opgenomen in een klassieke TSA opstelling. Activiteiten gekoppeld aan investeringen worden ook niet meegenomen in deze studie (bijvoorbeeld bouw van vakantiehuisjes en hotels). Ook uitgaven aan de zorg vallen buiten de scope.

Diverse landen hebben een TSA gemaakt. In tabel 2 wordt een vergelijking gemaakt voor een aantal andere Caribische eilanden. Helaas is de scope of het jaar vaak anders dan in het gedane onderzoek voor Bonaire en is 'echt goed' vergelijken op dit moment nog niet mogelijk. Echt harde conclusies trekken op basis van een internationale vergelijking is dus onverstandig. De bijdrage van toerisme aan de economie van 16,4% van Bonaire ligt wel binnen de range van het aandeel van de andere vergelijkbare Caribische eilanden.

Land	Jaar	Bijdrage toerisme aan het BBP (marktprijzen) %	Scope	Bron
Bonaire	2012	16,4	Inkomend toerisme	CBS (pilot studie), 2015
Aruba	1999	18,3	Inkomend toerisme	Accounting for tourism, Van de Steeg, 2009
Jamaica	2007	7,3	Totaal toerisme	Tourism Satellite Account 2007, Jamaica, The Statistical Institute of Jamaica, 2009
Bahama's	2004	21,6	Totaal toerisme	Central Bank of Bahamas, TSA
Bermuda	2012	5,4	Totaal toerisme	Government of Bermuda, Tourism Satellite Account Report, 2012
Dominicaanse Republiek	1996	9,9	-	Central Bank of the Dominican Republic

Tabel 2: Internationale vergelijking bijdrage toerisme aan het BBP

3.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Opgemerkt moet worden dat deze studie zich nog in de ontwikkelfase bevindt. Op basis van ervaringen opgedaan in deze studie kunnen de volgende aanbevelingen voor toekomstig onderzoek gedaan worden.

Ten goede van een accuratere toerismerekening voor Bonaire in de toekomst is het van belang dat er meer (in de vorm van meer detail) en kwalitatief beter basismateriaal beschikbaar komt voor analyse. In het verlengde hiervan zou het een aanbeveling zijn om de Statistiek inkomend toerisme (toeristische bestedingen) te ontwikkelen voor Bonaire (bestedingen uitgedrukt in mln. dollar). Er wordt al gekeken naar de mogelijkheden om een "exit survey" te houden onder de toeristen. Er zal zo spoedig mogelijk een pilot in Statia (St Eustatius) worden gestart. In Nederland wordt deze statistiek gemaakt door het NBTC, in samenwerking met het CBS. In deze statistiek wordt expliciet een verdeling gemaakt naar de verschillende bestedingscategorieën (producten) van toeristen. De AGT van Bonaire zou hier in kwalitatieve zin op onderdelen ook van kunnen profiteren (wisselwerking). De kolom export services zou hierdoor ook verbeterd kunnen worden op onderdelen die juist voor de 'toerismerekening' zo van belang zijn. Daarnaast zou het goed zijn om een actuele betalingsbalans in te zetten voor de AGT in plaats van een gedateerde balans die niet meer actueel is voor het verslagjaar dat beschreven wordt. Dit is van belang om zodoende de kwaliteit van de bestemming export services te verbeteren. Juist deze gegevens zijn van cruciaal belang voor het kwantificeren van het inkomend toerisme op Bonaire.

De indeling van de AGT in bedrijfstakken en in goederen- en diensten categorieën is gemaakt volgens de Standaard Bedrijfs Indeling 2008 (SBI 2008) en de daarbij behorende productenclassificatie. Voor de eilanden van Caribisch Nederland is echter nog geen Register beschikbaar, zoals het Algemeen Bedrijfsregister (ABR) in Nederland, waarbij de bedrijven volgens de hiervoor geldende algoritmes zijn ingedeeld. Dat betekent dat vooralsnog bij de opstelling van de AGT – en dus ook bij de onderhavige SRT – is gewerkt met een provisorische indeling, waarbij veelal wordt uitgegaan van typeringen die afkomstig zijn van de Kamer van Koophandel, van de belastingdienst of van de bedrijven zelf. Ook in de bedrijvenenquête is gevraagd naar de hoofdactiviteit van het bedrijf en hieruit blijkt in een aantal gevallen dat deze niet (geheel) overeenkomt met de typering volgens de administratieve bron. Een goed bedrijvenregister (op basis van SBI 2008) voor Bonaire zou de kwaliteit van de AGT Bonaire daarom positief kunnen beïnvloeden en daarmee de kwaliteit van de 'toerismerekening' Bonaire.

Net als in de Nederlandse toerismerekening worden ook in de toerismerekening van Bonaire geen indirecte effecten en investeringen meegenomen in de becijfering van het belang van toerisme voor de economie. Dit betreft een expliciete keuze die ook wordt ondersteund door handboeken van de VN en Eurostat. Investeringen worden conceptueel niet meegenomen omdat dit zou leiden tot

dubbeltellingen in de toeristische toegevoegde waarde van Bonaire. De investeringen gedaan door hotels en vakantieparken zitten namelijk al verweven in de *bruto* toegevoegde waarde van de bedrijfstak horeca *via de afschrijvingen*. De bouwnijverheid ook nog meenemen zou conceptueel een dubbeltelling impliceren en dit is vanuit nationale rekeningen gedachte ongewenst. Indirecte effecten (via de toeleveranciers en eventuele 'induced effects' via de lonen) meenemen in het kerncijfer van de sector is het kader van het NR raamwerk niet wenselijk. Vandaar dat er in deze studie voor is gekozen om enkel en alleen de directe effecten op te nemen in de kerncijfers van de 'toerismerekening' Bonaire. Dit wil niet zeggen dat het vanuit economisch oogpunt niet interessant is om deze indirecte effecten nader te kwantificeren. Het betreft wel beleid economische interessante informatie. Men kan ervoor kiezen om deze indirecte activiteiten onder te brengen in zogenaamde memorandum items. In een vervolgstudie zou dit nader uitgewerkt kunnen worden indien hier behoefte aan is.

4. Referenties

Van de Steeg, A. (2009), Accounting for Tourism. The Tourism Satellite Account (TSA) in Perspective, Statistics Netherlands

UNSD et al., 2001, Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework, United Nations Statistics Division, World Tourism Organisation, Statistical Office of the European Communities (Eurostat) and Organisation for Economic Co-operation and Development, New York, Madrid, Luxemburg, Paris (RMF).

Annex I TSA-tabellen

Hieronder volgt een overzicht van alle ontwikkelde TSA-tabellen. Dit overzicht is gebaseerd op Van de Steeg (2009, pag 247).

- Tabel 1 betreft de toeristische consumptie in verband met inkomend toerisme (de toeristische consumptie in geld), zowel voor dagjesmensen als overnachtende toeristen. Inkomende bezoekers zijn mensen die niet woonachtig zijn in het referentieland.
- Tabel 2 betreft de toeristische consumptie in verband met binnenlands toerisme, zowel voor de dagjesmensen als voor overnachtende toeristen. Het binnenlandstoerisme omvat reizen van ingezetenen binnen het referentieland en het deel van uitgaande reizen dat aan het begin en aan het eind van de reis in het referentieland plaatsvindt. Deze twee soorten bezoekers en hun consumptieve bestedingen moeten afzonderlijk worden vermeld.
- Tabel 3 betreft de toeristische consumptie in verband met uitgaand toerisme (in geld). Uitgaand toerisme ('outbound tourism') is het toerisme van ingezetene bezoekers buiten het economische territorium van het referentieland.
- Tabel 4 is een samenvoeging van de gegevens in de tabellen 1 en 2 tot het aggregaat "interne toeristische consumptie in geld". Deze tabel omvat dus de consumptieve bestedingen van het inkomende toerisme en van het binnenlandse toerisme. Tabel 4 is een van de kerntabellen omdat de relevante gegevens van deze tabel verder worden gebruikt in tabel 6.
- In tabel 5 wordt de productierekening van de voor het toerisme kenmerkende, de aan het toerisme verwante, en de niet-specifieke bedrijfstakken van het referentieland weergegeven in een structuur die overeenkomt met de productenstructuur van tabel 4.
- Tabel 6 vormt de eigenlijke kern van het TSA-raamwerk, waar het aanbod en het verbruik van interne toeristische consumptie met elkaar worden geconfronteerd. Op basis hiervan kunnen de toegevoegde waarde van het toerisme en het toeristische bruto binnenlands product worden berekend.
- Tabel 7 betreft de werkgelegenheid in toerisme. Een aantal aspecten hiervan worden belicht zoals het aantal banen, het aantal bedrijven en de gewerkte uren.
- Tabel 8 betreft toeristische investeringen door toeristische industrieën en andere industrieën. De investeringen in toeristische infrastructuur, zoals hotels en cruiseterminals, geven ondermeer een indicatie voor de toekomstige capaciteit voor het toerisme.
- Tabel 9 betreft toeristische collectieve consumptie. Per definitie produceert alleen de overheid collectieve producten. Dit zijn diensten die aan een aantal voorwaarden voldoen; het gebruik is passief (er hoeft niet expliciet sprake te zijn van een contract), en niemand kan worden uitgesloten van het gebruik ervan.
- Tabel 10 is een verzameling van niet-monetaire gegevens over toerisme. Het betreft statistieken zoals het aantal binnengekomen bezoekers, het aantal overnachtingen, de bezettingsgraad van hotels, het aantal kamers en de beschikbare kamers en karakteristieken van de bezoeker zoals nationaliteit, inkomenscategorie en leeftijdscategorie.

Annex II Methodologische aanpak op hoofdlijnen

Stappenplan gehanteerde methodiek

In onderstaande tabel 3 wordt bondig uiteengezet hoe de cijfers voor de TSA Bonaire tot stand zijn gekomen (stappenplan). Voor meer informatie over de gevolgde methodiek zie de paragrafen hierna.

Stap	Doel	Aanpak			
stap 1	per product vaststellen toeristische bestedingen in aankooprijzen	overnemen AGT informatie Export Diensten			
stap 2	per product vaststellen toeristische bestedingen in basisrijzen	toeristische bestedingen in AGT in aankooprijzen			
		saldo productgebonden belastingen en subsidies			-
		<i>toeristische bestedingen in AGT in basisrijzen</i>			
stap 3	per product productie, marges en import vaststellen	productie van diensten 1)			
		productie van goederen 2)			
		marges op goederen 3)			
		import 4)			+
		<i>toeristische bestedingen in AGT in basisrijzen</i>			
stap 4	de toeristische productie in basisrijzen vaststellen	productie van diensten			
	berekenende marges worden toegewezen aan de bedrijfstak handel (=productie door de handel)	marges op goederen			+
		<i>toeristische productie in basisrijzen</i>			
stap 5	per product een hoofdproducent toewijzen	per product wordt een hoofdproducent/bedrijfstak toegewezen (op basis van de AGT, zwaartepunt)			
stap 6	per product /bedrijfstak de toegevoegde waarde in basisrijzen vaststellen	toeristische productie in basisrijzen*toegevoegde waarde per eenheid productie = de toegevoegde waarde in basisrijzen			
stap 7	totaal toegevoegde waarde in basisrijzen	sommen van de toegevoegde waarde van alle producten			
stap 8	totaal bijdrage aan bbp (in marktprijzen)	totaal toegevoegde waarde in basisrijzen plus saldo productgebonden belastingen en subsidies			

Tabel 3: Stappenplan gehanteerde methodiek TSA Bonaire

Aannames:

- 1) alle diensten die worden geconsumeerd door inkomende toeristen worden op het eiland geproduceerd
- 2) er worden op het eiland geen toeristische goederen geproduceerd
- 3) de detailhandel en groothandel genereren marges op de toeristische bestedingen aan goederen door inkomende toeristen op het eiland
- 4) bestedingen aan goederen door inkomende toeristen minus de marges die worden gegenereerd op de goederen

Kwantificeren toeristische bestedingen in AGT per product in aankooprijzen (stap 1)

Als eerste stap zijn de verschillende goederen en diensten in de AGT van Bonaire op een rijtje gezet. De bestedingen van buitenlanders op Bonaire zijn vastgelegd in de kolom 'Export services' van de AGT. In deze kolom zitten naast de diensten ook de goederen die worden gekocht door toeristen op Bonaire. De 'Export services' zijn geraamd aan de hand van gegevens uit de betalingsbalans 2009 en 2010 van Bonaire. De betalingsbalans onderscheidt diverse productcategorieën die expliciet worden uitgesplitst. Er kan geen uitsplitsing gemaakt worden tussen 'toeristen' en 'expats' die korter dan één jaar op Bonaire verblijven. Expats worden betaald vanuit de plaats waar ze verblijven en behoren hierdoor niet tot het toerisme.

Voor deze goederen en diensten is ingeschat welke goederen en diensten toeristisch zijn (en welke niet) en voor hoeveel procent. In tabel 4 wordt expliciet aangegeven welke producten zijn meegenomen in de toerismerekening voor Bonaire. Tevens wordt het toerisme-aandeel per product gepresenteerd. Ten slotte worden de gedane aannames per product expliciet beschreven. De toeristische bestedingen in aankooprijzen per product worden bepaald door de export services te vermenigvuldigen met het percentage toeristisch

Goederen en diensten	Beschrijving toeristische gedeelte	% Toeristisch van export services	Opmerking
Voeding	Voedingsmiddelen gekocht in de winkel/supermarkt	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Dranken	Dranken gekocht in de winkel/supermarkt	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervaardiging van chemische producten	Zonnebrandcrème en andere toiletartikelen en farmaceutische producten	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervaardiging van metaal	Sieraden	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervaardiging en afwerking van textiel, hout en papier	Souvenirs	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Andere vervaardiging van producten	Souvenirs	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Horeca diensten	Hotels/Ov logies/Cafés/Restaurants	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervoer over de weg	Taxi's	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervoer over water	Excursies per boot zoals bijvoorbeeld de watertaxi naar Klein Bonaire	70	Er is een aanname gemaakt hoeveel er uitgegeven wordt aan excursies op het water. De aanname is dat toeristen (zowel de cruise toeristen als de toeristen per vliegtuig) een excursie maken van gemiddeld 25 dollar per persoon. Dit resulteert in een fractie van 71%
Luchtvervoer	Vluchten naar andere eilanden in de buurt	100	Aangenomen is dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Vervoersondersteunende diensten	Luchthaven fee, cruiseboot fee, havengelden zeilboten	100	Aangenomen is dat alle bestedingen bij export services zijn gedaan door toeristen. In dit bedrag moet zit o.a. de luchthaven fee, cruiseboot fee en havengelden zitten van inkomende toeristen.
Andere vastgoedactiviteiten	Verhuur en beheer van eigen woning/ze huisjes	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Overige zakelijke dienstverlening	Reisbemiddeling, boekingsbureaus en toerisme bureau	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Andere diensten neg	Excursies, duikscholen, BNMP Nature Fee, Autohuur	100	Aangenomen dat alle bestedingen bij export services gedaan zijn door toeristen.
Eigenwoning diensten	In de AGT wordt de 'Toegerekende huur eigen woningbezit' afgenomen door huishoudens (Household final expenditure). In praktijk moet een deel van deze 'huur' als toeristisch gezien worden en dus worden deze activiteiten bij geschat. Het gaat hier meer concreet om het aantal weken dat de buitenlanders die een vakantiehuis hebben op Bonaire daadwerkelijk zelf in hun huis verblijven.	Bijraming, geen export services	<p>Aannames:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het aantal bedden in (dure) vakantiewoningen in 2014 is hetzelfde als in 2012; totaal 1870. - Gemiddeld staan er 4 bedden in een woning. Dit resulteert in $1870/4=468$ vakantiewoningen op Bonaire. - Al deze vakantiewoningen zijn in het bezit van buitenlanders en 60 dagen per jaar worden gebruikt door de eigenaren zelf. <p>De totale populatie op Bonaire is gelijk +/- 16500. Wij gaan er vanuit dat er per 4 personen een woning is. Dit zouden dan $16500/4=4125$ woningen voor de populatie van Bonaire zijn. Het totaal (vakantie) woningen is dan gelijk aan $468+4125=4593$.</p> <p>Elk huis is 365 dagen beschikbaar op het eiland (totaal $4600*365=1680000$ aantal dagen), het aantal dagen dat tweede huizen door de eigenaren 'toeristisch' worden gebruikt is $60*468=28080$ dagen. Het gedeelte dat dan meegenomen moet worden van de totale toegerekende huur eigen woning bezit door huishoudens is $28080/1680000=0,02\%$ en is gelijk aan 0,4 mln dollar.</p>

Tabel 4: Toeristische goederen en diensten

Kwantificeren toeristische bestedingen in basisprijzen (stap 2)

De toeristische bestedingen in aankooprijzen per product worden bepaald door de export services te vermenigvuldigen met het percentage toeristisch. De toeristische belastingen en subsidies worden bepaald door de berekende toeristische bestedingen te vermenigvuldigen met de ratio 'saldo belastingen en subsidies'/Totaal aankooprijzen. De berekende toeristische belastingen en subsidies worden afgetrokken van de eerder berekende toeristische bestedingen in aankooprijzen. Resultante is dan de toeristische bestedingen in basisprijzen.

Kader A-Omgang met belastingen en fee's op Bonaire

Wanneer je als toerist op Bonaire komt, kun je te maken krijgen met een aantal belastingen en fee's. Niet alle van deze uitgaven zijn 'echte' belastingen die ten goede komen van de overheid. Er zijn ook fee's die ten goede komen van publiek- private instellingen.

** Toeristenbelasting/Logeerbetaling: Komt ten goede van de overheid. Het totale bedrag dat de overheid ontvangt is in de AGT opgenomen bij het product 'Horeca diensten'.*

** Verhuurautobelasting: Komt ten goede van de overheid. Deze belasting zou in de AGT gekoppeld moeten zijn aan de goederengroep 'Andere diensten neg' waar de autoverhuurdiensten in thuishoren. In de praktijk is dit niet het geval. Dit is handmatig opgelost door het bedrag uit het jaarverslag van de overheid voor verhuurautobelasting over te nemen. Aangezien de autohuur in de huidige AGT onder de regel 'Andere diensten neg' valt is ook de belasting hier aan toebedeeld.*

** BNMP Nature Fee: Komt ten goede van STINAPA/ Stichting Nationale Parken Bonaire en zit hierdoor al impliciet in de export diensten geraamd onder de noemer 'Andere diensten neg'. De BNMP Nature Fee die ten goede komt van STINAPA bedroeg 1,1 mln dollar in 2012.*

** Havengelden: Komt ten goede van de overheid (zie <http://www.belastingdienst-cn.nl/bcn/nl/contact/belasting-betalen-aan-de-belastingdienst-caribisch-nederland>). Het bedrag hiervoor is onbekend, staat niet apart vermeld in het jaarverslag Openbaar Lichaam Bonaire Jaarrekening 2012, tabel 2.2.3 Overzicht belastingopbrengsten van het openbaar lichaam.*

** Cruiseboot Fee: Aangenomen is dat de 'fee' ten goede komt van het havenbedrijf en dus geregistreerd wordt als 'export diensten' onder de noemer 'Vervoersondersteunende diensten'.*

** Luchthaven Fee: Aangenomen is dat de 'fee' ten goede komt van het luchthavenbedrijf en is dus geregistreerd wordt als 'export diensten' onder de noemer 'Vervoersondersteunende diensten'.*

Kwantificeren van de marges en de import (stap 3)

De marges worden berekend door de toeristische bestedingen (inclusief belastingen en subsidies) te vermenigvuldigen met de ratio 'Handelsmarges' /'Totaal gebruik aankooprijzen' uit de AGT. Deze berekening wordt op product niveau gemaakt . Hierna wordt per product bepaald of de totale bestedingen (exclusief belastingen en subsidies) van de goederen worden meegenomen (in het geval dat de goederen het resultaat zijn van binnenlandse productie) of alleen de handelsmarges (in het geval dat het gaat om goederen die geïmporteerd zijn) . Een aanname hierbij is dat Bonaire vrijwel geen goederen in eigen land produceert (behalve zout en landbouwproducten) en dat alle goederen dus uit de import komen. De goederen waarvoor een handelsmarge (en dus geen productie veronderstellen) meegenomen wordt zijn:

- Voeding
- Dranken
- Vervaardiging van chemische producten
- Vervaardiging van metaal
- Vervaardiging en afwerking van textiel, hout en papier
- Andere vervaardiging van producten

Van toeristische productie naar toeristische toegevoegde waarde (stap 4-8)

De 'echte' toeristische productie in basisprijzen op Bonaire komt dus overeen met de toeristische bestedingen (exclusief de berekende belastingen en subsidies) voor de diensten plus de marges op toeristische goederen. Op productniveau kan dan uitgerekend worden hoe groot de productie uitgedrukt in basisprijzen is. Vanuit economisch oogpunt is het natuurlijk zeer interessant om te

kwantificeren hoe groot de toegevoegde waarde is die gerelateerd is aan de toeristische productie. In dit kader is het noodzakelijk om de geproduceerde goederen en diensten te koppelen aan een bepaalde hoofdproducent. In tabel 5 worden de relevante toeristische producten toegewezen aan een bepaalde hoofdproducent.

Hoofdproducent		Toeristische goederen en diensten
Landbouw, bosbouw, visserij en delfstoffenwinning	A+B	
Industrie	C	
Energie- en waterbedrijven en afvalbeheer	D+E	
Bouwnijverheid	F	
Handel	G	Voeding, dranken, chemische producten, metaal, textiel, hout en papier en andere producten
Vervoer, opslag, informatie en communicatie	H+J	Vervoer over de weg, vervoer over water, luchtvervoer en vervoersondersteunende diensten
Horeca	I	Horeca diensten (o.a. hotels en restaurants)
Financiële dienstverlening	K	
Verhuur en handel van onroerend goed	L	Toegerekende huur eigen woningbezit en andere vastgoedactiviteiten
Specialistische zakelijke diensten, verhuur en overige zakelijke diensten	M+N	Overige zakelijke dienstverlening
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	O	
Onderwijs	P	
Gezondheids- en welzijnzorg	Q	
Cultuur, sport, recreatie en overige dienstverlening	R+U	Andere diensten n.e.g..

Tabel 5: Toeristische goederen en diensten naar hoofdproducent

Per hoofdproducent wordt de ratio toegevoegde waarde per eenheid productie berekend. Deze ratio wordt vermenigvuldigd met de toeristische productie op Bonaire zodat de toeristische toegevoegde waarde berekend kan worden. Dit wordt per hoofdproducent-product combinatie doorgerekend. De totale toeristische toegevoegde waarde kan dan gesommeerd worden. Hierna kan simpelweg het aandeel van het toerisme in de totale toegevoegde waarde in basisprijzen bepaald worden. Ook kan de toegevoegde waarde in marktprijzen berekend worden. Dit wordt gedaan door bij de toeristische toegevoegde in basisprijzen het saldo van de toeristische belastingen en subsidies op te tellen. Het totaal kan vergeleken worden met het totaal BBP (marktprijzen) uit de AGT en zo kan een toeristisch aandeel in het BBP bepaald worden.